

Nagy László

Munkanélküliség versus foglalkoztatottság

*Munkaerőpiaci folyamatok a rendszerváltozástól
napjainkig Szlovákiában*

Unemployment Versus Employment

*Labour Market Developments in Slovakia
from the Systemic Changes to the Present Day*

Összefoglalás

A munkanélküliség mindig is Szlovákia legégetőbb társadalmi problémája volt. Az ország munkanélküliségi rátája nemcsak az európai uniós átlagot haladja meg, hanem a térségünkben is a legmagasabb értékeket éri el. A 2008-as válság kiváltképpen a munkaerőpiacot sújtotta. A kedvezőtlen állapotot kiváltó okok között a magas járulékkerheken kívül társadalmi tényezők is szerepet játszanak.

Summary

Unemployment has always been the acutest social problem of Slovakia. The country's rate of unemployment hasn't only exceeded the European average, but has been the highest in our region. The 2008 crisis particularly hit the labour market. Between the root causes of this unfavourable state are not only high contribution burdens, but also other social factors.

DR. NAGY LÁSZLÓ, PhD, egyetemi adjunktus, Pozsonyi Közgazdaságtudományi Egyetem, Vállalati Pénzügyek Tanszék (dr.nagylaszlo.nl@gmail.com).

Az elmúlt hetven esztendőben a világgazdaság munkaerőpiaci viszonyai felettébb megváltoztak. A 2. világháború után a keresletélénkítés keynesi gondolatának térbeli kiterjesztését alkalmazva, az elsődleges cél a jövedelmek és a foglalkoztatás növelése volt. A múlt század 50-es és 60-as éveiben, a háború utáni újjáépítési igények és az amortizálódott tőke helyettesítésére szolgáló beruházások szükségessége mellett, a robbanásszerű technikai fejlődés felpezsdítette a munkaerőpiacot, sőt számos esetben a munkaerő-kereslet a munkaerő-kínálatot is túlszárnyalta. „A piacgazdaságok, de a közép- és kelet-európai térség országai is ipar-gazdasági felépítményüket [...] az egészen 1972-ig csökkenő olajárakra [...], az óriási munkaerő-tartalékokra, [...] a fogyasztási szükségletek folyamatos, lökészerű jelentkezésére és azok kielégítésére”¹ alapozták. Ámde az első, majd a második olajárrobbanás gyökeresen megváltoztatta a világgazdasági feltételeket, és a munkanélküliség szűnni nem múló dilemmái is erőteljesen felszínre törtek.

A korábban sikeres Keynes-féle intervencionista gazdaságpolitikai modellt a 70-es évektől fokozatosan felváltották az önszabályzó piaci mechanizmusok hatékony működését hirdető neoklasszikus irányzatok. Az exogén neoklasszikus növekedési szemlélet a gazdasági termelékenység, a foglalkoztatottság és az életszínvonal egyenletes növekedése érdekében „a termelési tényezők térbeli áramlását elősegítő háttérfeltételek”² kialakítását szorgalmazta. Miután a termelésitényező-áramlás korlátozottsága miatt a regionális szintű kiegyenlítődésként alig volt érzékelhető, az endogén irányzat a kívánt növekedést az innovációs kapacitás bővülésében és a képzett munkaerő gyarapodásában látta.

Mivel a szocialista gazdasági rendszer kardinális attribútuma a regionális szinten jelentkező különbségek enyhítése³ és a teljes foglalkoztatottság politikája volt, a keleti blokk egykori országai a munkanélküliség gazdasági és társadalmi problémáival csupán a rendszerváltás során felbukkanó transzformációs válság alatt szembesültek, a múlt század 80-as éveinek végétől. Ugyan a 80-as évek közepén már érzékelhető volt a csökkenő munkaerő-kereslet, de akkor még szinte képtelenség volt megjósolni a transzformációs visszaeséssel jelentkező – térségünk feltörekvő gazdaságaiban a 90-es évek elején általánossá váló – kétjegyű munkanélküliségi rátát.

A korunkban zajló globalizációs folyamatok felgyorsulásával a gazdasági növekedés és a foglalkoztatottság összefüggései az előző időszakokhoz képest elhomályosodtak és jóval bonyolultabbá váltak. Jóllehet a munkahelyteremtés kulcsfontosságú feltétele a beruházások fellendülése mellett a fogyasztási igények fokozódása, viszont a gazdasági növekedés önmagában még nem elegendő a munkanélküliség és az általa gerjesztett társadalmi feszültség eredményes orvoslására.⁴ Ugyanakkor a technológiai fejlődés már-már exponenciális ütemű növekedése nagyfokú rugalmasságra ösztönzi a munkaerőpiaci szereplőket, és látványosan felpörgeti a munkaerőpiac alkalmazkodási folyamatait, de „egyidejűleg tartós keresletet támaszt magasan szakképzett munkaerő iránt”.⁵

A munkaerőpiaci kereslet és kínálat közötti egyensúlyzavar a munkaerőpiac lényegi sajátossága. Ez az egyensúlytalanság minden kétséget kizáróan a munkaerőpiacot jellemző rugalmatlanság és heterogenitás, valamint a piaci szereplők közti informá-

ciós aszimmetria következtében tör felszínre. A munkaerőpiaci szereplők magatartását is csupán a korlátozott racionalitás jellemzi.

A tanulmány a foglalkoztatottság, illetve a munkanélküliség alakulását mutatja be Szlovákiában, a rendszerváltozástól egészen napjainkig. Boncolgatja a szlovák munkaerőpiac egyensúlyzavarának okait, mindamelllett kitér a térség gazdaságaihoz képest különösképp magas munkanélküliség területi folyamatainak főbb jellemzőire.

A PIACI ÁTMENET TAPASZTALATAIRÓL SZLOVÁKIÁBAN

A múlt század utolsó évtizedének elején az egyébként gyors piaci átalakulás sokkhatásai kivétel nélkül megingatták térségünk valamennyi – egykoron tervgazdasági elvek szerint működő – országát. A termelés visszaesése nemcsak a tetemes nemzetközi adóssággal induló országokat,⁶ hanem az akkor iparilag fejlettebb csehszlovák gazdaságot is komolyan érintette, melyet azonban ez a súlyos adósságteher korántsem nyomasztott.

Szlovákiában az 1991. év végére több mint négyszázezer munkavállaló szabadult fel. A szövetségi köztársaság két tagállama közti fejlettségbeli differenciáltság már közvetlenül a rendszerváltás után megmutatkozott. Miközben az iparilag fejlettebb és a változásokra kellőképpen rugalmas cseh gazdaság munkanélküliségi rátája a szövetségi köztársaság utolsó esztendejében még a 3 százalékot sem súrolta, addig a főleg nehéz- és hadiiparra támaszkodó Szlovákiában a 10 százalékot is meghaladta (*1. ábra*).

A rendszerváltást követően a „szocialista világpiac” széthullott, a Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsát (KGST) 1991 júniusában feloszlatták. Szlovákiában bezárták kapuikat a hatalmas hadiipari gyárok, az energiaigényes nehézipar karcsúsítása pedig ugyancsak elengedhetlenné vált. A szlovák gazdaság kardinális problémái a termékek árbeli konkurenciáképességén alapuló tényezők elpárologásában nyilvánultak meg, ugyanakkor nem fejlődtek ki kellőképpen a nélkülözhetetlen intézményi, rendszeri és tárgyi feltételei a nem árjellegű konkurenciáképességen alapuló termelésre való áttérésnek.⁷ Mindezek tükrében nem véletlen, hogy a szlovák gazdaság a 90-es évek elején roppantul visszaesett,⁸ és a munkanélküliségi ráta 1994-re már a 15 százalékot súrolta.⁹ Az átalakulási folyamatokat tovább nehezítette a szövetségi köztársaság kettéválása, s ugyancsak nem jelentéktelen mértékben a mečiar korszak kliensrendszere, mely lényegesen korlátozta a szabadpiaci versenyt, az egészséges konkurenciaharcot és a törvény előtti egyenlőséget. Szlovákia Mečiar országglásának négy éve alatt kikerült a nyugati fősodorból – a NATO a visegrádi országok közül csupán Szlovákiát nem hívta meg az 1997. júliusi csatlakozási tárgyalásokra, az európai uniós felvételtől szintúgy nem kezdődtek meg a tárgyalások –, ehelyett az ún. „nemzeti vállalkozói réteg megteremtése élvezett prioritást”,¹⁰ mely azonban az üzleti tapasztalatok és a kellő piacgazdasági ismeretek híján teljes egészében alkalmatlannak bizonyult.¹¹ A függetlenné válást követő években a munkaerő-kereslet és -kínálat közötti szakadék mélyítésében tehát nemcsak a hadiipar leépítése és a nehézipar karcsúsítása, hanem a „nemzeti vállalkozói réteg” megteremtését elősegítő kétes privatizációs ügyletek is jócskán szerepet kaptak.

Gyökeres fordulat csupán az 1998-as parlamenti választások után következett be. Az első Dzurinda-kormány felismerte a változások szükségességét és időszerűségét. A szlovák bankok tőkehiányos állapotát és a cégek fizetésképtelenségét külföldi működőtőke-befektetések nélkül nem lehetett volna orvosolni. A tényleges felemelkedés azonban a 2004. évi uniós tagság elnyerésétől és a külföldi befektetőket csábító, átfogó adóreform bevezetésétől datálható.

A rendszerváltás térségünkben kétségkívül történelmileg is példátlan tett volt. Nem létezett rég bevált forгатókönyv arról, miként is kell a közösségi tulajdonra épülő szocializmus gazdasági rendszerét piacgazdasággá alakítani, miként kell az egypártrendszer megszüntetésével egyidejűleg megteremteni a politikai pluralizmust, valamint az állami tulajdon dominanciája helyett elérni a magántulajdon túlsúlyát. Az elmúlt huszonhét esztendő próbatételei és útkeresései tanúsítják e hatalmas feladat sikeres megoldását, miközben térségünk érdemi segítségre csupán az ezredforduló után számíthatott.

A FOGLALKOZTATOTTSÁG ÉS A MUNKANÉLKÜLISÉG ALAKULÁSA A FELZÁRKÓZÁS ÉVEIBEN ÉS A GAZDASÁGI VÁLSÁG UTÁN

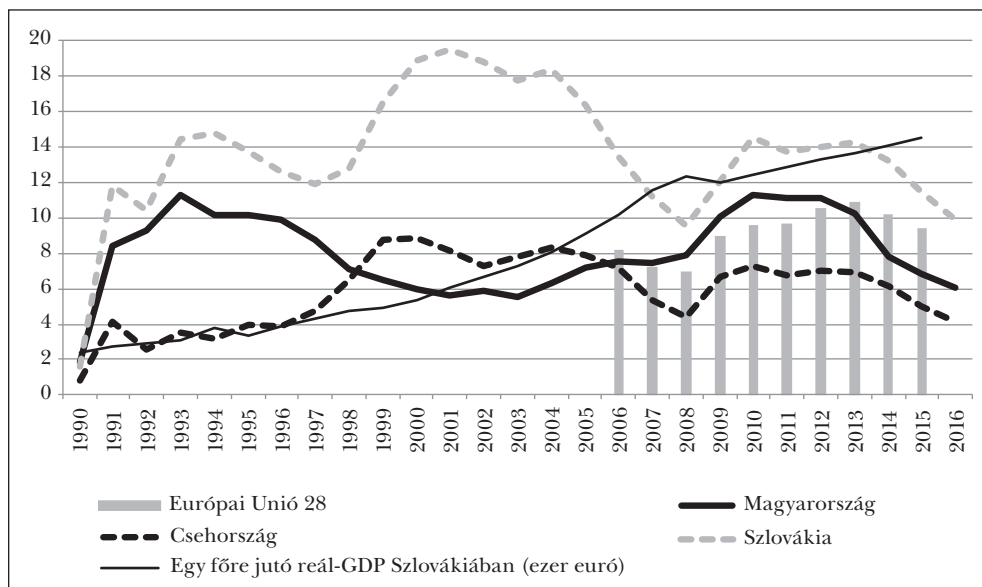
A válság kirobbanásáig a szlovák gazdaságot a gyors és ütemes felzárkózás jellemezte, melyet számtalan tényező támogatott. Egyrészt a gazdasági átalakulás, illetve a magánosítás folyamata is lezárult. A külföldi tőke bevonása, az uniós csatlakozás, az egykulcsos adórendszer és a vállalkozóbarát piaci környezet megteremtése kedvezően hatott a gazdasági növekedésre. Másrészt a globális piacok fellendülésével a térségünk tőkevonzó képessége is felértékelődött. „A termelési tényezők átcsoportosítása, valamint az egységes piachoz való csatlakozás egyszeri hatásként értelmezhető, míg a masszív tőkebeáramlás [...] a válságig jellemezte az országot.”¹² A gazdasági fellendüléssel szorosan együtt járt a gazdasági tevékenységek szerkezeti átalakítása. Növekedett az ipar és a szolgáltatások szerepe, az agrárgazdaságé ugyanakkor szemlátomást csorbult. Később már csak a szolgáltatások szerepe vált hangsúlyossá az ipar rovására. Csupán az autógyártás élvezett kivételt, amelyre a szlovák gazdaság a szerkezetváltozása során leginkább specializálódott.

Az ország tartós gazdasági növekedése a kezdetben igencsak ellentmondásos munkanélküliségi rátával párosult (*I. ábra*). Az ezredfordulóra szükségyszerűvé vált strukturális reformok, illetve a kereskedelmi bankok és a stratégiai vállalatok szerkezetátalakítási és privatizációs folyamata eredményeképp a munkanélküliségi ráta megugrott, s csupán az európai uniós tagság elnyerése után kezdett el szemlátomást zsugorodni.

Az ezredforduló szlovák gazdaságpolitikájának legfontosabb célkitűzése a maastrihti kritériumok teljesítése volt. Az eredményes fiskális konszolidáció, a szerkezeti reformok, a bankrendszer szilárd alapokra helyezése, a költségvetési hiány lefaragása és a vállalkozóbarát üzleti környezet kialakítása mind ezt a célt szolgálta.¹³ A külföldi tőkebeáramlás nagymértékben elősegítette az új munkahelyek megteremtését, és egyúttal jelentősen javított az addigra már a 18 százalékot is túlszárnyaló munkanélküliségen.¹⁴

A bruttó hazai termék visszaesése a gazdasági megrázkódtatás hatására sem volt túlságosan szembetűnő (*I. ábra*). Az egy főre jutó reál-GDP 2009-ben az Eurostat adatai

1. ábra: Munkanélküliségi ráta (%-ban) Magyarországon, Szlovákiában, Csehországban 1990 és 2016 között, és az Európai Unióban 2006 és 2015 között, kiegészítve Szlovákia egy főre jutó reál-GDP-jének (ezer euróban) alakulásával

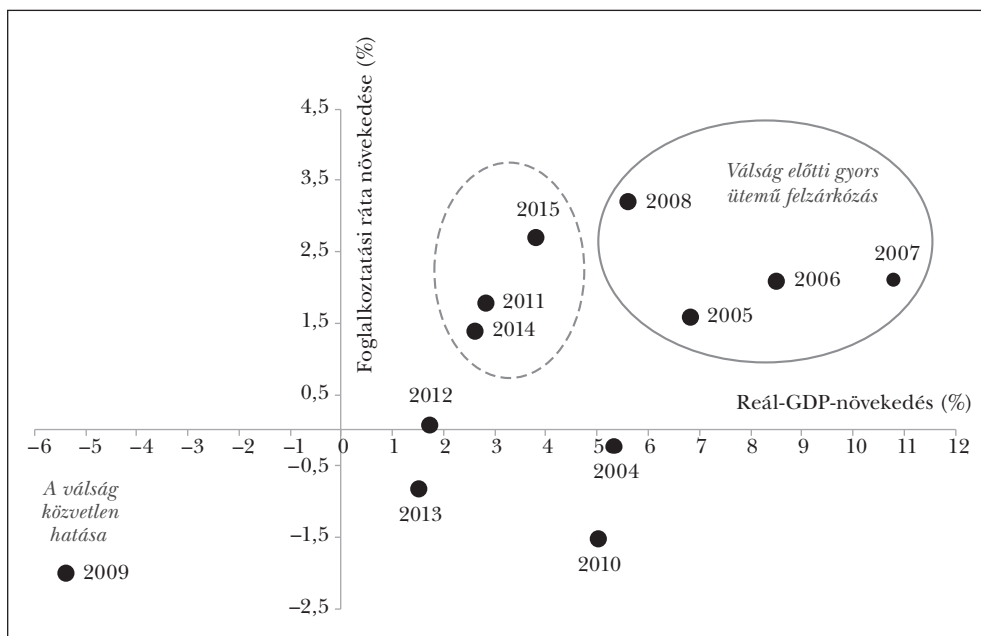

Forrás: Saját szerkesztés a Nemzetközi Valutaalap, az Eurostat, a Szlovák Statisztikai Hivatal és a Szlovák Nemzeti Bank adatai alapján.

alapján közel 4 százalékkal esett vissza, csakhogy 2010-től ismét növekedési pályára állt. A kulcskérdés és mind a mai napig megoldatlan probléma a térség országaihoz képest alacsonyabb foglalkoztatottsági ráta. A válság hatására 2009-ben a munkanélküliségi ráta az előző évi 9,6 százalékról 12,1 százalékra ugrott fel, majd 2010-ben elérte a 14,5 százalékpontot. A válság 2008-as kirobbanásától egészen 2013-ig látványos visszaesés jellemezte a szlovák munkaerőpiacot, amely a válság előtti időszakkal szembeni lassabb ütemű gazdasági növekedésnek, valamint az ezzel összefüggő változatlan munkakínálati elaszticitásnak volt tulajdonítható. Az utóbbi két esztendőben azonban több szempontból is figyelemre méltó társadalmi-gazdasági fejlődésnek lettünk tanúi Szlovákiában. A munkanélküliségi ráta 2014-től szemlátomást csökken, és a Nemzetközi Valutaalap előrejelzése szerint 2016. év végére akár 10 százalék alá is mérséklődhet. A foglalkoztatottsági ráta ugyanakkor a válság előtti évekhez hasonló ütemben emelkedik.

A 2. ábra, amely a foglalkoztatottság és a gazdasági növekedés kapcsolatát szemlélteti az Európai Unióba való belépés évétől, az utóbbi két évben történő szolid gazdasági és munkaerőpiaci fellendülésről tanúskodik.¹⁵ A munkaerőpiaci folyamatok minden kétséget kizáróan kedvezően alakulnak, melyeket még a válság előtti időszakhoz képest szerényebb gazdasági növekedés sem árnyékol be. A gazdasági felzárkózás éveihöz képest enyhébb gazdasági növekedés mellett ütemesebben fejlődő foglalkoztatottsági ráta az elmúlt két esztendő társadalmi-gazdasági fejlődésének egyik figyelemre

2. ábra: A foglalkoztatottsági ráta növekedése és a reál-GDP növekedése közti kapcsolat Szlovákiában 2004 és 2015 között (%)

Forrás: Saját szerkesztés az Eurostat adatai alapján.

méltó attribútuma. Joggal tehetjük fel a kérdést, vajon milyen tényezők válhatták ki a munkanélküliség e hangsúlyos csökkenését 2014 és 2015 között? Az elmúlt időszak gazdasági növekedése nyilván pozitív hatást gyakorolt a foglalkoztatottságra, ám bár az eddigi tapasztalatok szerint a viszonylag gyengébb GDP-növekedés egyedül nem válthatta ki a foglalkoztatottsági ráta eléggé feltűnő emelkedését. Morvay szerint ebben több tényező is kulcsfontosságú szerepet játszott.¹⁶ Az elsők között a *belföldi kereslet élénkülését* kell megemlítenünk. A belföldi kereslet növekedése főleg a szolgáltatások és a kisipari tevékenységek bővülésének tudható be. A szlovák munkaerőpiacon ugyanis új munkahelyek létesültek, és a foglalkoztatottak száma főleg a szolgáltatásban, illetve az iparban szaporodott. A következőkben az *uniós források gyorsabb ütemű felhasználását* emelnénk ki. A 2015. évi 3,8 százalékos reál-GDP-növekedés nyilván az uniós források fokozott merítésével is összefügg. Az EU-s források ütemesebb felhasználásának voltaképpen az volt az oka, hogy „az utolsó pillanatban” a lehető legtöbb projektet be kívántak fejezni. A hatályos szabályok szerint ugyanis ezeket a forrásokat az adott programidőszak keretében – legkésőbb annak befejezése után két évvel – fel kell használni. 2014-ben egyúttal új munkahelyek is létesültek azokban az ágazatokban, ahol az állami szerepvállalás jelentősebb. Mindenekelőtt az egészségügyben, a közigazgatásban és az oktatásban növekedett a foglalkoztatottak száma.

A szlovák gazdaság előző fejlődési szakaszaiban a foglalkoztatottsági ráta érdemleges növekedése csakis erőteljes GDP-növekedés következtében lépett fel. A foglal-

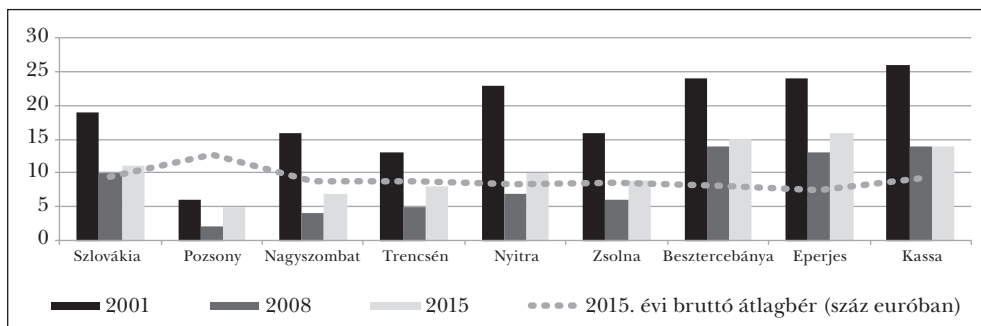
kozthatottság meglehetősen gyengén reagált a gazdasági növekedésre, sőt bizonyos időszakokban az ország GDP-növekedése ellentmondásos munkanélküliségi rátával párosult (1. ábra). A gazdasági növekedés és a foglalkoztatottság kapcsolata az utóbbi időben azonban merőben megváltozott, és a gazdaság jelenlegi dinamikája mellett viszonylag kedvező munkaerőpiaci feltételeket lehet elérni. Mindamellett szem előtt kell tartanunk, hogy az előző két esztendőben érzékelhető munkaerőpiaci és gazdasági élénkülés részben nem tartós feltételek mellett valósult meg. Gondoljunk csak az uniós források fokozott felhasználására, vagy az állam munkahelyteremtő törekvéseire a közszférában. Morvay szintén arra figyelmeztet, hogy a jelen körülmények között elért egy számjegyű munkanélküliségi ráta nem (csak) tartós tényezők kölcsönhatásának tudható be.¹⁷

A SZLOVÁK MUNKAERŐPIAC DIFFERENCIÁLTSÁGA

A munkanélküliség mindig is Szlovákia legmeghatározóbb társadalmi problémája volt. Az ország munkanélküliségi rátája nemcsak az európai uniós átlagot haladta meg, hanem a visegrádi országok közül is a legmagasabb értékeket érte el (1. ábra). Dinga és Ďurana,¹⁸ valamint Lubyová és Štefánik¹⁹ vizsgálatai alapján a válság nem a szlovák pénzügyi szektort és nem a nyugati országrészre összpontosuló vállalkozásokat sújtotta, hanem a munkaerőpiacot, s annak is a kelet- és közép-szlovákiai szegmensét.

Az egykulcsos adórendszer és az adókedvezmények, a viszonylagosan olcsó munkaerő, valamint a kedvező földrajzi helyzet számos külföldi befektetőt vonz az országba. Nem titok, hogy a gépjárműgyártás, illetve az elektronikai és a gépipar Szlovákia húzóágazatai. A fejlődés azonban a főváros környékére és a nyugati országrészre koncentrálódik. A középső és a keleti országrészre jellemző nehézipari termelés közvetlenül a rendszerváltozás után visszaesett, a keleti régiók tőkevonzó ereje pedig a nyugati országrészhez képest jóval gyengébb. Ennek következtében egyre jobban kiéleződtek a területi különbségek, melyek nemcsak a jövedelmekben, hanem a munkanélküliségi rátában is rendkívüli módon megmutatkoznak (3. ábra).

3. ábra: A munkanélküliségi ráta (%) alakulása Szlovákia megyéiben 2001-ben, 2008-ban és 2015-ben, kiegészítve a 2015. évi bruttó átlagbérrel (száz euróban)

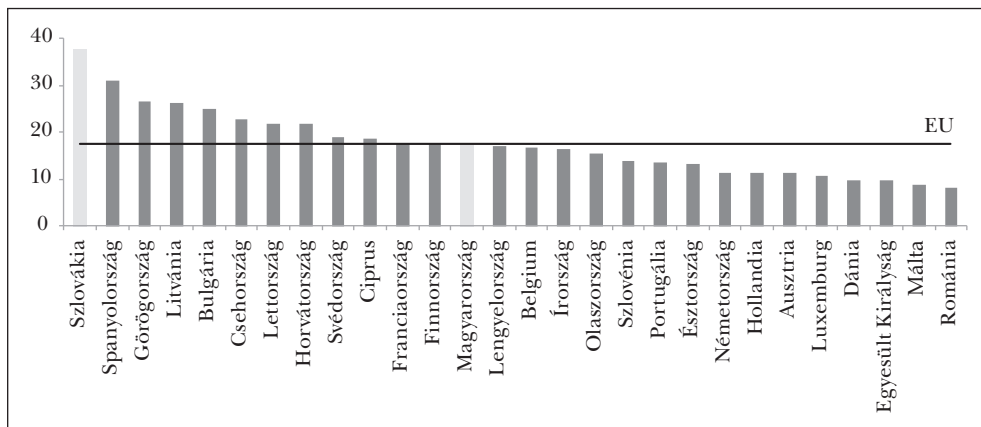

Forrás: Saját szerkesztés a Szlovák Statisztikai Hivatal adatai alapján.

Noha az Európai Unió gazdasági szemléletében a régiófejlesztésnek, az egyes régiók közötti különbségek kiegyenlítésének, illetve mérséklésének kiemelt szerep jut, Szlovákiában a területi egyenlőtlenségek a tagság után továbbra is megmaradtak, sőt a keleti és a nyugati országrészek között még tovább mélyültek. Az ország egyes régióinak fejlettségi szintje valóban szembeötlő különbségeket mutat. A munkanélküliség szintén a közép- és kelet-szlovákiai országrészben éri el a legmagasabb értékeket, ahol az átlagbérek a fővárosi átlag 65 százalékát sem érik el. Gyakorlatilag csak Kassa megye képez kivételt a megyeszékhely – mely a főváros után a második legnagyobb szlovákiai város – külfölditöke-vonzó erejének köszönhetően. Az elmúlt évben a munkanélküliségi ráta Besztercebánya megyében 15 százalékot, Eperjes megyében pedig 16 százalékot ért el.²⁰ A területi különbségek és az azzal szorosan összefüggő magas munkanélküliség számtalan tényező kölcsönhatásának tudható be. Nem elhanyagolandó szerepet játszik a keleti és délkeleti járáások relatív infrastrukturális elmaradottsága,²¹ az egyes régiók egyenlőtlen demográfiai szerkezete és a lakosság eltérő képzettségi szintje. Tény az is, hogy az Európai Unió adta lehetőségekkel elsősorban a versenyképes munkaerőt koncentráló nyugati megyék éltek. Kelet felé haladva ugyanis e téren is elkeserítően magas a differenciáltság. A keleti régiók munkaerejének versenyképességét a jóval alacsonyabb képzettségi szint gátolja.

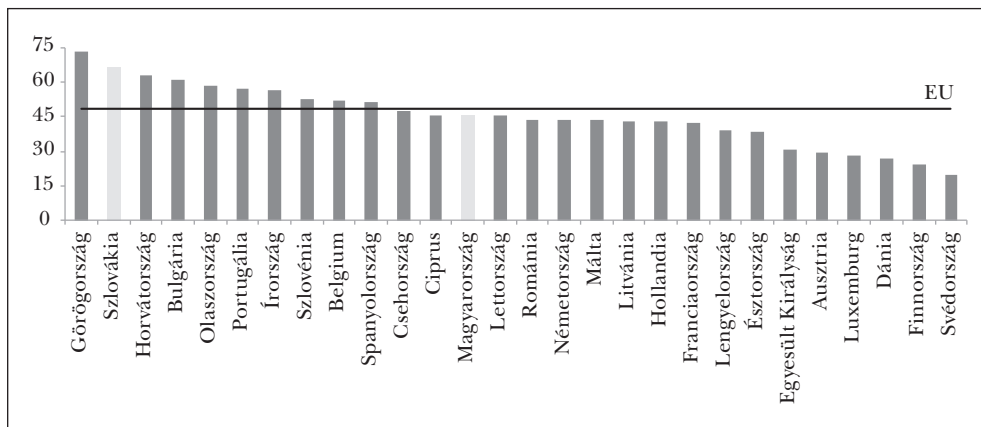
A Szlovák Munkaügyi, Szociális és Családügyi Hivatal 2016. októberi adatai alapján a 2,716 millió gazdaságilag aktív munkaerőből 246 ezer munkanélkülit tartanak nyilván Szlovákiában, akiknek 30 százaléka általános iskolai végzettséggel vagy még azzal sem²² rendelkezik, további 30 százaléka szakmunkásvégzettséget tud igazolni. Számukra öt munkaaajánlatból legfeljebb egy felel meg, hiszen a legtöbb betöltendő munkakör szakképzett, legalább érettségi bizonyítvánnyal rendelkező munkavállalót igényel.²³ Az alacsony képzettségű munkanélküliek többsége tulajdonképpen tartósan munkanélküli, s ez a tény szerfelett beárnyékolja a munkamoráljukat is.

4. ábra: Általános iskolai végzettség nélküli és általános iskolai végzettséggel rendelkező munkanélküliek aránya az Európai Unió tagállamaiban 2015-ben (%)

Forrás: Saját szerkesztés az Eurostat adatai alapján.

5. ábra: Hosszú távú munkanélküliek aránya az összes munkanélküliből az Európai Unió tagállamaiban 2015-ben (%)

Forrás: Saját szerkesztés az Eurostat adatai alapján.

Az alacsony végzettséggel rendelkező, hosszú távú munkanélküliek európai viszonylatban is riasztóan magas aránya Szlovákia talán legégetőbb társadalmi problémája (4. és 5. ábra). A jelenlegi tényálláson mit sem segítettek a privatizációs folyamatok lezárulásával a külföldi tőkebeáramlás feltételeit megteremtő gazdasági reformok. A külföldi működő tőke területi megtelepedése és regionális elhelyezkedése korántsem volt egységes. A hármastartóhoz közeli főváros és a vonzáskörébe tartozó járárok, továbbá a délnyugati és északnyugati megyék kedvező földrajzi elhelyezkedése, fejlett infrastruktúrája és versenyképes, ugyanakkor a nyugat-európai munkaerőpiaci viszonyokhoz képest olcsó munkaereje mágnesként vonzották a nemzetközi nagyvállalatokat. A régiók párhuzamos fejlődése és felzárkózása kellő, nemzeti szintű gazdaságpolitikai intézkedések hiányában mind a mai napig utópikus elgondolás maradt. A hosszú távú munkanélküliségi ráta zsugorodása a gazdasági felzárkózás éveiben sem volt jelentős,²⁴ és Szlovákia az EU tartós munkanélküliségi ranglétráján általában „dobogós helyen” végzett.

A fentiekben ecsetelt – tartós munkanélküliségből fakadó – gazdasági-társadalmi bonyodalmak több kiváltó okra vezethetők vissza. A gazdasági problémák mellé lényegében kulturális okok is szép számban felsorakoznak, melyek gazdaságpolitikai lépésekkel való orvoslása csodával lenne határos. A kulturális okok ismertetése előtt azonban vegyünk górcső alá néhány olyan gazdasági tényezőt, melyek jelentős szerepet játszottak – és mind a mai napig játszanak is – a 4. és az 5. ábrán szemléltetett, elkésztően magas munkanélküliségi arány elérésében.

Elsőként említsük meg a *magas járuléktérheket*, melyekre már egy OECD-tanulmány is felhívta a figyelmet.²⁵ Bár 2015-ben a kormány bizonyos engedményeket vezetett be a minimálbér szintjén dolgozók körében. E rendelkezés szellemében sem a foglalkoztatott, sem pedig a foglalkoztató nem kötelezhető egészségbiztosítási járulék befizetésére, mely mellesleg a munkavállaló esetében a bruttó bér 4 százaléka, a foglalkoztató

esetében pedig a bruttó bér 10 százaléka lenne. A társadalombiztosítási járulékok ellenben így is elég magasak. A 2016-ban hatályos 405 euró (kb. 127 ezer forint) bruttó minimálbérért foglalkoztatott munkaerő teljes munkaköltsége a foglalkoztató számára meghaladja az 507 eurót (kb. 159 ezer forintot), a munkavállaló nettó bére pedig az adókedvezmények és egyéb juttatások figyelembevételével is csak 355 euró (kb. 111 ezer forint).²⁶ Felelőtlenység volna azonban figyelmen kívül hagynunk a munkanélküli-segély minimális összegét, mely a hatályos törvényben lefektetett számítási módszer alapján nem egész 200 euró (kb. 63 ezer forint), tehát a nettó minimálbér közel 60 százaléka. Ennek tudatában nem csodálkozhatunk, ha a jóval kevesebb munkalehetőséget kínáló keleti régiók alacsony képzettségű, gazdaságilag aktív lakosai a minimálbért ígérő munkaviszony helyett inkább a „kényelmesebb” munkanélküliséget és az azzal járó jelentékeny munkanélküli-segélyt választják.

A következő tényező, melyre már a fentiekben részletesen kitértünk, a *minimálbér és a szociális ellátások közti ellentmondások*. Dinga és Ďurana²⁷ mindamellet arra hívják fel a figyelmet, hogy az országos bruttó minimálbér meglehetősen magas a keleti régiók jóval alacsonyabb bruttó átlagkeresetéhez képest, ami épp a legalacsonyabb végzettségű munkaerőt szorítja ki a keleti országrész munkaerőpiaci szegmenséből.

A harmadik gátló tényezőre immár több, Szlovákiában működő fejedelemség is figyelmeztetett. A munkaerő-nyilvántartással kapcsolatos *bürokrácia* óriási méreteket öltött. A *Profesia* online álláskeresési portál igazgatója szerint a munkaerő egyéves munkaviszonya alatt a foglalkoztató összesen 84 különböző, az állam által előírt bürokratikus lépést tesz meg.²⁸

A külföldi tőke meghonosodása, a modernizációval felgyorsult élettempó és a technológiai fejlődés exponenciális gyorsulása fokozatosan új körülményeket teremtett a szlovák munkaerőpiacon. A manuális szakmák iránti kereslet alábbhagyott, s csakhamar a munkaerőpiac „perifériáira” szorult. A kereslet a magasabban képzett, idegen nyelv-tudással rendelkező munkaerő, de legalábbis a korszerű gépeket kezelni tudó szakmunkások irányába tolódott el. Ebben az összefüggésben a kérdésünk az, hogy a szlovák oktatáspolitikai eszköztár és a foglalkoztatáspolitikai különböző képzési, illetve átképzési rendszere mennyire rugalmas és képes alkalmazkodni az új munkaerőpiaci körülményekhez.

Nem titok, hogy az alacsony képzettségű és hosszú távon munkanélküliek döntő többségét a keleti országrészekben a roma kisebbség alkotja.²⁹ Sajnos mind a mai napig nem született olyan oktatáspolitikai koncepció, amely a roma fiatalok alacsony képzettsége mögött álló gondok mindegyikére – például a hátrányos megkülönböztetésre és a szociális helyzetre – átgondolt megoldást kínált volna.

ZÁRÓ GONDOLATOK

A szlovák munkaerőpiac az utóbbi két évben a felélénkülés jegyeit mutatta, bár a munkanélküliségi ráta még így is jóval meghaladta az EU-s átlagot, sőt a térségünkben is a legmagasabb értékeket érte el. A gazdasági növekedés és a foglalkoztatottság összefüggései Szlovákiában mindig is gyengébbek voltak. A munkanélküliség szolid csök-

kenése általában erőteljesebb gazdasági növekedést kívánt meg, az utóbbi két évben azonban az említett összefüggések – részben nem tartós tényezőhatásoknak köszönhetően – megváltoztak. A felzárkózás éveitől kezdve enyhébb növekedés mellett az ország foglalkoztatottsági rátája ütemesebben fejlődött.

Jelen tényállás azonban Szlovákia heterogenitásának problémáin keveset segít. A gazdasági fejlődés centruma a főváros és a vonzásköréhez tartozó nyugati megyék. A foglalkoztatottságban és a növekedésben megnyilvánuló regionális szintű differenciákat az eddigi kormányok nemigen tudták kezelni, és a régiók közötti egyensúlytalanság, az egyensúlytalanság földrajzi anomáliái az uniós tagsággal tovább erősödtek. Ki kell emelnünk a keleti megyék elmaradottságát és a régiót jellemző magas munkanélküliséget, ahol a hazai élénkület előmozdító gazdaságpolitikai intézkedések sorra csődöt mondtak. A tartós munkanélküliség gazdasági okai mellett kulturális tényezők is szerepet játszanak, melyeket egyedül gazdaságpolitikai intézkedésekkel nem lehet orvosolni.

JEGYZETEK

- ¹ Lentner Csaba: *A túlhitelezés globalizálódása a világban és Magyarországon*. In: A devizahitelezés nagy kézikönyve. Szerk.: Lentner Csaba, Nemzeti Közszerzői és Tankönyv Kiadó, Budapest, 2015, 25. o.
- ² Salamin Géza – Lengyel Imre – Gutpintér Júlia: *Regionális különbségek a gazdasági növekedésben Magyarországon*. In: Versenyképesség és növekedés. Szerk.: Palotai Dániel, Virág Barnabás, Válasz Könyvkiadó, Budapest, 2016, 325. o.
- ³ Erre elsődlegesen az üzemek központilag vezérelt telepítésén keresztül volt mód, állami döntések révén.
- ⁴ A globalizálódó és a sebes iramban fejlődő technológia világában az okuni törvény gyakorlati alkalmazása már kevés a munkanélküliség elleni küzdelemben.
- ⁵ Kőrösi István: *Világ gazdasági korszakváltás – 40 éve és napjainkban*. In: *Válság és megújulás*. Szerk.: Szanyi Miklós, Akadémiai Kiadó, Budapest, 2013, 34. o.
- ⁶ Magyarországon 1979-re az adósságállomány már meghaladta a 10 milliárd dollárt, amely a rendszerátvitel eljérése 21 milliárd dollárra halmozódott fel. Bővebben lásd Lentner Csaba: *A lakossági devizahitelezés kialakulásának és konszolidációjának rendszertani vázlat*. Pénzügyi Szemle, 2015/3., 305–318. o. Csehszlovákiában – tehát Csehországban és Szlovákiában együtt – a bársonyos forradalom évében a külső adósságállomány kevesebb volt, mint az akkori magyarországi adósságállomány egyharmada (6,2 milliárd dollár).
- ⁷ Ivan Miklós: *Melyek a „szlovák gazdasági csoda” legfőbb gyengéi?* Pro Minoritate Alapítvány, 1997. tavasz, különszám.
- ⁸ 1991-ben, a gazdasági lépésváltás következtében Szlovákia GDP-je a Szlovák Nemzeti Bank adatai alapján 14,5 százalékot zuhant, míg Magyarországon „csak” 11,9 százalékot (Központi Statisztikai Hivatal).
- ⁹ Ebben az évben a munkanélküliség Magyarországon a Nemzetközi Valutaalap adatai alapján 10 százalék körül mozgott.
- ¹⁰ Sidó H. Zoltán: *Szlovákia gazdasága a feje tetejéről a talpára állt*. Új Szó, 2014. november 15.
- ¹¹ Ezt talán semmi sem bizonyítja jobban, mint a nem teljesítő vállalati hitelek riasztóan magas aránya. 1997-ben például a hitelportfólió 16,3%-át képezték. A bankok hitelállománya a rendszerváltást követően szemlélató módon gyarapodott, mivel igencsak könnyedén hiteleztek az újonnan létrehozott vagy már létező, de privatizált vállalatoknak, kielégítve ezzel fejlesztési vagy szerkezetátalakítási igényeiket. Nem számított ritkaságnak a hosszú lejáratú hitelek folyósítása a megfelelő fedezettel nem rendelkező vagy a fizetéképtelenség jeleit mutató vállalatoknak. A szlovák bankrendszerrel és annak privatizációs folyamatairól lásd bővebben Nagy László: *A devizahitelezés problematikája és kezelése Szlovákiában*. In: A devizahitelezés nagy kézikönyve. Szerk.: Lentner Csaba, Nemzeti Közszerzői és Tankönyv Kiadó, Budapest, 2015.

- ¹² Ábel István et al.: *Sikeres nemzetközi tapasztalatok*. In: Versenyképesség és növekedés. Szerk.: Palotai Dániel, Virág Barnabás, Válasz Könyvkiadó, Budapest, 2016, 113. o.
- ¹³ Szlovákia 2005 novemberében lépett be az európai árfolyam-mechanizmusba (ERM-2).
- ¹⁴ A munkanélküliség a 2001. évi 19,5 százalékos „történelmi csúcspont” elérése után egészen az uniós tagság elnyeréséig vajmi keveset csökkent (2004-ben például az IMF adatai alapján 18,3 százalék volt). A ráta látványos visszaesése 2005-től egészen a 2008-as válságig figyelhető meg. Ezt az évet mellesleg a szlovák közgazdászok a szlovák munkaerőpiac legsikeresebb évének könyvelik el, ugyanis a munkanélküliségi ráta a 9,6 százalékos „minimumra” zuhant.
- ¹⁵ Már a 2014. évi visszafogott reál-GDP-növekedés jelentősebb foglalkoztatottságráta-növekedéssel párosult.
- ¹⁶ Karol Morvay: *Celkový pohľad na hospodársky vývoj*. [A gazdasági fejlődés áttekintése.] In: *Hospodársky vývoj Slovenska v roku 2015 a výhľady do roku 2017*. [Szlovákia gazdasági fejlődése 2015-ben és gazdasági kilátásai 2017-ig.] Ed.: Karol Morvay, Szlovák Tudományos Akadémia, Pozsony, 2016.
- ¹⁷ Uo.
- ¹⁸ Ján Dinga – Radovan Ďurana: *Nezamestnanosť – systémový problém slovenského hospodárstva*. [Munkanélküliség – a szlovák gazdaság rendszerhibája.] Institute of Economic and Social Studies, Pozsony, 2015.
- ¹⁹ Martina Lubyová – Miroslav Štefánik: *Trh práce na Slovensku 2016+*. [Munkaerőpiac Szlovákiában 2016+.] Szlovák Tudományos Akadémia, Pozsony, 2015.
- ²⁰ A Szlovák Munkaügyi, Szociális és Családügyi Hivatal legfrissebb adatai szerint a legrosszabb helyzetben lévő Rimaszombati járásban 2016 októberében 25 százalékos munkanélküliséget mértek, tehát minden negyedik gazdaságilag aktív lakos munkanélküli. Az októberben mért munkanélküliségi ráta ezzel szemben a fővárosban 4 százalék, és a legtöbb magyar ajkú lakost számláló Dunaszerdahelyi járásban 6 százalék.
- ²¹ Az eddigi kormányok nem sokat tettek a déli – főként a délkeleti – területekért, ezért az odairányuló infrastrukturális beruházások sorra elmaradtak.
- ²² Az álláskeresők 5,2 százaléka nem rendelkezik általános iskolai végzettséggel.
- ²³ A Szlovák Munkaügyi, Szociális és Családügyi Hivatal jelentései alapján. www.upsvar.sk
- ²⁴ Az Eurostat adatai alapján 70 százalék körül mozgott.
- ²⁵ Ján Remeta et al.: *Moving Beyond the Flat Tax – Tax Policy Reform in the Slovak Republic*. OECD Taxation Working Papers, No. 22, OECD Publishing, Paris, 2015. <http://dx.doi.org/10.1787/5js4rtzr3ws2-en>
- ²⁶ Saját számítások a hatályos jogszabályok alapján.
- ²⁷ Dinga–Ďurana, i. m.
- ²⁸ Ivana Molnárová: *How legislative changes affect labour market conditions*. International Conference Free Market Road Show, Pozsony, 2015.
- ²⁹ Lubyová–Štefánik, i. m.